

Restorativní justice pohledem české veřejnosti

Adam Juras* – Martina Urbanová** – Jakub Novák***

Abstrakt: Restorativní justice je v českého trestním právu poměrně novým tématem rozdělujícím teoretiky i praktiky zejména v oblasti praktické využitelnosti při řešení trestných činů. Jednou z aktuálních otázek je vymezení restorativní justice v širším kontextu trestního práva. Dlouhodobě se vedou diskuse, v jakých případech je účelné aplikovat restorativní cestu a co je případným limitujícím faktorem těchto možností. Obecně je přijímáno, že nějaká forma restorace je schůdná pouze ve specifických případech, což se poté odráží v nepříliš častém užití těch trestněprávních institutů, které vyjadřují restorativní hodnoty. Co jsou ony specifické případy, však není dostatečně zodpovězeno. Autoři zkoumají tento problém optikou české veřejnosti, jejíž účast je stěžejní pro jakékoliv restorativní snahy a jejich legitimitu. Na základě dat získaných z vlastního reprezentativního výzkumu české veřejnosti jasně vyplynulo, že podpora restorativní myšlenky je poměrně velká a souvisí s informovaností o těchto možnostech. Nejedná se však o bezpodmínečnou podporu, ale předpokládá se určitá forma limitace. Na základě dat uvádí autoři typologii trestných činů a přidružených faktorů, u kterých je nejširší podpora veřejností na užití restorace.

Klíčová slova: restorativní justice, restorace, výzkum, česká veřejnost, typologie trestných činů, podpora

Úvod

Restorativní justice (dále jen „RJ“) je v poslední době probíraným tématem na státní i mezinárodní úrovni. Jako příklad lze jmenovat Doporučení Rady Evropy o restorativní justici v trestních věcech či mezinárodní projekt *Restorative Justice: Strategies for Change* (RJS4C).¹ V rámci České republiky pak nelze nezmínit Institut pro restorativní justici,² který má za dlouhodobý úkol přispět k podpoře zapojení RJ do české trestní praxe. Vzhledem k postupnému nárůstu odborných publikací i výzkumům mínění o RJ mezi odbornou veřejností lze dovodit stále se zvyšující zájem o toto téma.³ Jedná se o aktuálně diskutovaný trend trestního práva, jež je nutné podrobit celospolečenské debatě, tedy mezi celou českou veřejností. Pro legitimitu právní změny je obecně nejdůležitější určitá podpora veřejnosti, s kterou se pojí i četnější užití právní změny. S tím souvisí i problematika informovanosti o existenci a podmínkách těchto způsobů řešení.

* Mgr. Adam Juras, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, katedra právní teorie. E-mail: 458650@mail.muni.cz. Text vznikl v rámci řešení výzkumného projektu specifického výzkumu Masarykovy univerzity MUNI/A/1524/2021.

** Doc. PhDr. Martina Urbanová, Ph.D., Právnická fakulta Masarykovy univerzity, katedra právní teorie. E-mail: urbanovam@law.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9518-6981>. Text vznikl v rámci řešení výzkumného projektu specifického výzkumu Masarykovy univerzity MUNI/A/1524/2021.

*** Jakub Novák, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, katedra právní teorie. E-mail: 503105@mail.muni.cz. Text vznikl v rámci řešení výzkumného projektu specifického výzkumu Masarykovy univerzity MUNI/A/1524/2021.

¹ Restorative Justice: Strategies for Change. In: *Restorative Justice* [online]. [cit. 2022-10-12]. Dostupné z: <<https://restorativejustice.ie/>>.

² Restorativní justice – inovativní přístup k trestnímu právu. In: *Restorativní justice* [online]. [cit. 2022-10-12]. Dostupné z: <<https://restorativni-justice.cz/>>.

³ Strategie restorativní justice pro Českou republiku. In: *Restorativní justice* [online]. 23. 3. 2021. [cit. 2022-10-12]. Dostupné z: <<https://restorativni-justice.cz/strategie-restorativni-justice-pro-ceskou-republiku/>>.

Lze říci (a autoři se budou tomuto tématu věnovat později podrobněji), že duch RJ pronikl do českého práva a RJ je již aplikována napříč celým trestním řízením. RJ tak není pouze neznámou doktrínou, kterou je třeba teprve zkoumat či rozebírat z hlediska vhodnosti zařazení do trestního práva České republiky, je však třeba připomínat její fundamentální základy, a zejména se věnovat otázce, jak takové změny budou přijímány celou českou společností. K tomu je třeba i zvyšovat povědomí české veřejnosti o této problematice.

Snaha zvýšení povědomí o principech RJ a mediace není otázkou pouze justičního systému České republiky, ale i dalších, zejména demokratických zemí. Není možné předpokládat, že je veřejnost s těmito principy dostatečně seznámena. Proto se v celé řadě výzkumů využívá osvětlení obsahu pojmu RJ laické veřejnosti. To je patrné z Umbreitova výzkumu z roku 1994,⁴ ze kterého vyplynulo, že účast sama sebe v mediaci jako restorativním programem by vyloučilo pouze 18 % respondentů, zatímco 51 % ji považovalo za velmi pravděpodobnou a 31 % za možnou.⁵ Zahraniční snahy prosadit RJ jsou taktéž různorodé a jejich přehled překračuje rámec tohoto textu. Připomeňme tedy jen jednu z těch pravděpodobně nejzajímavějších. Jedná se o americkou aktivitu Restorative Justice Hubs působící již od roku 2012, která v roce 2020 spustila svoji první digitální kampaň nazvanou Restorative Justice Works. Ta zahrnuje sérii digitálních zpráv, jejichž cílem je informovat veřejnost o RJ a problémech spojených s pobytem ve vězení.⁶ Velká pozornost je věnována i ekonomickým nákladům a právě RJ může přispět ke snížení ekonomických nákladů spojených s pobytem ve vězení.⁷

1. Východiska a problémy restorativní justice

Otázku, co je RJ, není jednoduché zodpovědět. Obecná definice by se dala shrnout jako: „*Alternativa podporující zapojení oběti do vyřešení protiprávní situace a nabízející pachatelům možnost zodpovídat se těm, kterým ublížili. Restorativní justice tak vychází z myšlenky, že trestná činnost nejen porušuje zákon, ale negativně ovlivňuje i oběť a komunitu.*“⁸ Z vymezení RJ je patrná potřeba dobrovolné participace subjektů, které byly přímo zasaheny trestnou činností, tedy oběti a pachatele. V chápání RJ se do popředí dostává skutečnost, že primárním následkem trestného činu je poškození sociálních vztahů, nikoliv narušení společenských zájmů, a proto je třeba stavět řešení konfliktu na jedincích, jejichž vztahy byly narušeny. Druhým aspektem RJ je náhrada způsobené újmy. Jelikož podstatou RJ je obnovit, jak nakonec vyplývá z anglického termínu *to restore*, poškozené vztahy, klade se důraz na náhradu, která má tento léčebný proces zahájit a podpořit. Samotnou náhradu škody je třeba chápat extenzivně jako jakoukoliv formu zadostiučinění, která

⁴ UMBREIT, M. *Victim Meets Offender: the Impact of Restorative Justice and Mediation*. New York: Criminal Justice Press, 1994.

⁵ TOMÁŠEK, J. et al. Uplatnění mediace v systému trestní justice I. In: *IKSP* [online]. Listopad 2009, s. 21 [cit. 2022-10-05]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/p_stud.html>.

⁶ *Ibidem*.

⁷ PARRELLA-AURELI, A. New Campaign Aims to Raise Awareness of Restorative Justice. In: *news.wttw.com* [online]. 7. 9. 2020 [cit. 2022-10-25]. Dostupné z: <<https://news.wttw.com/2020/09/07/new-campaign-aims-raise-awareness-restorative-justice>>.

⁸ DANDURAND, Y. *Handbook on Restorative Justice Programmes*. Second Edition. In: *UNODC* [online]. Březen 2020, s. 4 [cit. 2022-10-05]. Dostupné z: <<https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/cpcj-restorative-justice.html>>.

oběti pomůže překonat trauma a nepříznivé následky trestného činu a která zároveň není krutá vůči pachateli.⁹ Právě dobrovolná participace obou stran má přinést odpovídající a přiměřené řešení, které by nahradilo vzniklou škodu a poskytlo pachateli i oběti možnost prozkoumat, jak byl jejich život daným činem ovlivněn. V obecné rovině se RJ dá chápat jako vnesení individualizace spravedlnosti do trestního práva, kdy místo uniformity a taxativnosti vyžadované pro zamezení zneužití státní moci se preferuje zcela individualizovaný přístup závislý na přáních a možnostech oběti a pachatele.¹⁰ Takováto míra individualizace není ovšem možná v systému, kdy jediná skutečně aktivní strana je stát, který má monopol na rozhodování a je vázán ze své podstaty utilitaristickým přístupem, který se snaží zabezpečit blaho co největšího počtu lidí.¹¹

Pro bližší pochopení restorativní myšlenky je nezbytné vymezit i stávající výchozí bod všech trestněprávních úvah. Společenská nebezpečnost/škodlivost je hlavním kritériem pro přiznání trestní odpovědnosti za protiprávní čin.¹² Klasický retributivní výklad předpokládá použití síly a způsobení nějaké bolesti pachateli jakožto odplatu za spáchané zlo, které vykonal na společnosti.¹³ Vzniklé schéma tak pracuje s myšlenkou, že porušení hmotných norem trestního práva je třeba trestat, aby se zachoval společenský řád. Výsledkem je přehledný a jasný rozsudek vydaný nezávislým a nestranným soudem, kterému byla státem svěřena působnost a moc rozhodovat a který dbá na zachování zájmů společnosti. Ve výsledku přijde hypotetický pachatel do kontaktu pouze se státními představiteli a je trestán nikoliv proto, že ublížil oběti, ale že porušil státem určená pravidla na základě definovaných společenských zájmů. Jedná se o teoretický koncept, který je pro jedince složité přijmout.¹⁴

Paradigma RJ předpokládá oslovení pachatele i oběti pro účely setkání. Samotná účast by pochopitelně nebyla dostatečná, neboť by stále záleželo na průběhu samotného setkání, ovšem jednalo by se o první krok, který by vedl k příznivějšímu výhledu k pachatelovu přijetí odpovědnosti.¹⁵ Oběť by naopak mohla zjistit odpovědi na otázky, které jí zájímají a které si přeje zodpovědět pro svou vlastní potřebu, a měla by přímý vliv na rozsah a způsob potrestání pachatele.¹⁶ Výsledek setkání nelze předpovědět, ale již samotné setkání by mohlo mít ozdravné účinky, protože pachatel má možnost ztotožnit jím způsobenou škodu s reálnou lidskou bytostí a oběť se může vypořádat s otázkami, které nepochybně má.

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že snahou o individualizaci případů na personální úroveň se vytrácí potřeba státních zásahů, protože RJ neaspiruje na ochranu společenských vztahů, a tedy je argumentem proti použití státní moci. Opak je ovšem pravdou.

⁹ ZEHR, H. Restorative Justice for Crime Victims: The Promise, The Challenge. In: BAZEMORE, G. – SCHIFF, M. (eds). *Restorative Community Justice: Repairing Harm and Transforming Communities*. New York: Routledge, 2001, s. 4.

¹⁰ ZEHR, H. – TOEWS, B. (eds). *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey and Cullompton: Criminal Justice Press; Willan, 2004, s. 71.

¹¹ FREIBERG, A. The State as a Victim of Crime. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*. 1988, č. 1, s. 21 [cit. 2022-10-12]. Dostupné z: <<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000486588802100103>>.

¹² KRATOCHVÍL, V. *Trestní právo hmotné obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 168.

¹³ SOTOLÁŘ, A. – PŮRY, F. – ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: Beck, 2000, s. 8.

¹⁴ MCELREA, F. W. M. Restorative Justice – A New Zealand Perspective. In: CORNWELL, D. J. *Criminal Punishment and Restorative Justice: Past, Present and Future Perspective*. Winchester: Waterside Press, 2006, s. 126.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ ZEHR, H. – TOEWS, B. (eds). *Critical Issues in Restorative Justice*, s. 66 an.

RJ je třeba vykládat jako změnu náhledu na trestněprávní problematiku, ne nezbytně jako zcela nový systém aspirující v jakýsi „divoký západ“, kde spravedlnost je určována *ad hoc* bez moderace státními orgány. Jinými slovy, kde retributivní justice klade společenské zájmy jako základní kámen trestního práva a zájmy oběti řeší až sekundárně, RJ tento vztah obrací a za primární účel trestního práva pokládá řešení potřeb obětí i pachatele a společenské zájmy jsou až sekundární. Vztah RJ a státu je tak postaven na stejných proměnných a stále je potřeba státu a státní moci pro naplnění nově definovaných cílů.¹⁷ Pozice nezávislého soudu a s tím spojená státní moc, jež mohou zasahovat i do restorativních programů, má své opodstatnění, především pro ochranu slabší strany v trestním řízení a zabezpečení ochrany základních práv osob obviněných z trestného činu v procesu dokazování jejich viny.¹⁸ RJ o vypuzení státní intervence a ochrany společenských zájmů z trestního práva ani neusiluje.¹⁹ Co však RJ přináší, je změna priorit a na to navázané změny, které se projeví i v aplikaci státní moci, kdy se usiluje o vyvážení zájmu jednotlivých zainteresovaných subjektů, aby se do trestního řízení mohl aktivně zapojit i ten, kterého se to bezprostředně týká, oproti stávající praxi pouze jedné autority, a to té státní. Vztah RJ a státu by v tomto kontextu bylo možné vymezit jako kompromis mezi střetem formálních a neformálních způsobů řešení kriminality, kdy stát by měl vymezit obecně mantinely neformální RJ a zasahovat zdrženlivěji. Především by měl usilovat o pomoc a spolupráci s komunitou,²⁰ což by se mohlo např. projevit jako role jakéhosi zprostředkovatele.

Snahu o vyvážení mezi společenskými a individuálními zájmy lze nalézt v české právní úpravě narovnání.²¹ Podstatou tohoto institutu je prohlášení pachatele, že spáchal stíhaný skutek a že uhradí vzniklou škodu, případně újmu odčiní jiným způsobem. Nejdůležitějším prvkem ovšem je, že je třeba souhlas jak pachatele, tak i poškozeného. Jinými slovy, narovnání splňuje základní požadavky pro restorativní institut. Rolí státu je v tomto případě vzniklou dohodu schválit, nikoliv samotnou dohodu sjednat. V narovnání lze spatřovat výše probíranou zdrženlivost státní moci, která by měla spíše usilovat o umožnění komunikace mezi pachatelem a obětí. Je třeba však zdůraznit, že ani narovnání není úplně ideálním instrumentem RJ, neboť postrádá dostatečně definované mantinely pro vzniklou dohodu. Ze současné úpravy není zcela jasné, jak by se měly oba subjekty dohody dopracovat, jaké jsou limity jejich dohody, jakým způsobem by vzniklá dohoda měla dopad na zbytek trestního řízení atd.²² Ze své podstaty je zde patrná jistá nekonceptnost celého institutu, což je i možným důvodem, proč není v České republice narovnání často využíváno.²³

¹⁷ *Ibidem*, s. 191 an.

¹⁸ SOTOLÁŘ, A. – PŮRY, F. – ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, s. 9.

¹⁹ DIGNAM, J. Restorative justice and the law: the case for and integrated, systematic approach. In: WALGRAVE, L. (ed.) *Restorative Justice and the Law*. Cullompton: Willan, 2002, s. 178–187.

²⁰ KARABEC, Z. Koncept restorativní justice. In: KARABEC, Z. (ed.). *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, s. 9–12.

²¹ § 309 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

²² MASOPIUST ŠACHOVÁ, P. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 149.

²³ Přehledy agend S_AS_12 [online]. In: *infodata* [online]. [cit. 2022-10-02]. Dostupné z: <<https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>>.

2. Současná realita restorativní justice

2.1 Restorativní hnutí

Současné restorativní hnutí je poměrně roztržité a nepanuje ani shoda na tom, jaká je přesná definice RJ. Proto, pracujeme-li s restorativními myšlenkami, je nezbytné zkoumat, s jakým výkladem RJ je veřejnost konfrontována. Zákonitě bude docházet k podstatným rozdílům ve vnímání RJ napříč jednotlivými státy, neboť každá společnost bude přisuzovat jednotlivým hodnotám RJ jinou míru důležitosti. Je nesporným faktem, že RJ je v evropském prostoru více a více propagovaná a nabízenou myšlenkou v trestním řízení jako cosi přinášejícího nový vítr do plachet trestního práva,²⁴ ovšem zde jednotný přístup také končí. Můžeme sledovat přijímání různorodých institutů, norem a procesů, které mají neformálním postupem napravit konflikty mezi stranami a poskytnout komunitní prostor pro bezpečné vyjádření všech pocitů a zájmů. Avšak bez jasné systematiky je snaha o doplnění trestního řízení o restorativní postupy vedena v podstatě nahodile a jakýkoliv alternativní přístup může být označen za restorativní. Ostatně jak bylo zmíněno u příkladu narovnání v České republice, i přes naplnění hlavní myšlenky RJ existuje stále prostor pro zvýšení efektivity úpravy.

Jakýmsi spojovatelem různých restorativních přístupů udržujícím zdání uniformity jsou dle Van Nesse obecné restorativní hodnoty a principy.²⁵ Dle jeho výkladu se hodnoty projevují především v procesní složce, zatímco principy jsou těžištěm hmotněprávního výkladu. Pro potřeby výkladu to znamená, že jakýkoliv postup je restorativní, pokud naplňuje hodnoty setkání, nápravy, reintegrace a inkluze. Obdobně je právní norma restorativní, pokud reprezentuje princip obnovy vztahů mezi stranami trestněprávního konfliktu (obětí, pachatel a komunita), dobrovolné participace stran na zmíněné obnově a podpory spravedlnosti ze strany státu. Jinými slovy, onen teoretický základ vysvětlený výše je zároveň alfou a omegou všech restorativních snah. Z uvedeného také vyplývá, že oproti tradičnímu pojetí trestní politiky je kladen větší důraz na konkrétní strany sporu a jejich příspěvek k hledání řešení, která by dokázala naplnit funkce trestního práva.²⁶

Pro přiblížení současného stavu restorativního hnutí tak lze dovodit dva závěry, a to: 1) různorodost výkladu při aplikaci a 2) snaha o větší zapojení všech složek společnosti.²⁷ Oba tyto závěry jsou vzájemně provázané. V případě prvního se jedná o změnu myšlení a přístupu při řešení kriminality, kdy RJ není „mapou, ale kompasem“.²⁸ Jinými slovy, RJ je alternativní cestou sledující stejné cíle jako současné trestní právo, ovšem tato změna topografie musí být vnímána všemi zúčastněnými již od počátku zahájení úkonů v trestním řízení. Na to navazuje druhý závěr, který se soustřeďuje na společenskou poptávku

²⁴ DÜNKEL, F. – GRZYWA-HOLTEN, J. – HORSFIELD, P. (eds). *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A Stock-taking of Legal Issues, Implementation Strategies and Outcomes in 36 European Countries*. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, 2015, s. 5–8.

²⁵ NESS, D. W. V. *The Shape of Things to Come: A Framework for Thinking about A Restorative Justice System*. In: WEI-TEKAMP, E. G. M. – KERNER, H.-J. *Restorative Justice: Theoretical foundations*. Cullompton: Willan Publishing, 2002, s. 2.

²⁶ Mezi tyto funkce patří Represe, Reparace, Regulace a Ochrana.

²⁷ ROBERTS, J. V. – STALANS, L. J. *Restorative Sentencing: Exploring the Views of the Public*. *Social Justice Research*. 2004, Vol. 17, No. 3, s. 316.

²⁸ ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 8.

po RJ. Naváže-li se na Zehrovu zmínku o RJ jako kompasu, pak kompas je zbytečný, pokud není nikoho, kdo by jej zvedl a použil. Z toho vyplývá skutečnost, že podoba RJ je podmíněna kulturou a jinými sociálními aspekty, stejně jako již existující právní úpravou. Jinými slovy, každý stát či komunita bude mít svou vlastní verzi RJ, která sice může navazovat na základní principy a hodnoty, ale důraz na jednotlivé prvky se bude zákonitě lišit v závislosti na právních a sociálních okolnostech.²⁹ U RJ je potřeba společenského zapojení o to významnější, že kromě potřeby důvěry případných obětí a ochoty případných svědků a pachatelů se zapojit, restorativní přístup předpokládá i širší účast těch, kteří jsou s trestným činem propojeni pouze nepřímo.³⁰ Právě toto vzbuzuje mnohé obavy v táboře podporovatelů RJ, neboť se předpokládá značná nedůvěra ze strany veřejnosti proti takto zásadním změnám.³¹ Samozřejmě i tradiční potřeba legitimacy v právním řádu hraje nezanedbatelnou roli. Shoda mezi normami trestního práva a názory a představami veřejnosti a jejím právním vědomím jsou klíčové pro efektivní fungování celého trestního řízení.³² Vztah mezi míněním veřejnosti a trestním právem je však nutné chápat jako vzájemný dialog, ve kterém dochází k regulaci běžného jednání v souladu s právními normami. Tím se preventivně působí na občany a předchází se nežádoucímu chování.³³

V problematice RJ je nezbytné se zabývat nejen teoretickými otázkami, nýbrž i empirickým zkoumáním nálad ve společnosti, neboť jedno bez druhého postrádá smysl. Empirické zkoumání se však těší menšímu akademickému zájmu, což je způsobeno nejen jeho náročností, ale z části i utkvělou představou, že společnost je obecně příliš punitivní a emotivní pro jakoukoliv aktivní účast v trestním řízení mimo pozici svědka a oběti.³⁴

2.2 Výzkumy RJ

Za účelem přiblížení současného poznání se vycházelo: 1) z vybraných výzkumů veřejného mínění provedených v zahraničí (s ohledem na historický vývoj se jedná o výzkumy z Kanady, Nového Zélandu, USA a Velké Británie) a 2) z výzkumů pracujících s vnímáním české společnosti v otázkách napojených na téma RJ (výzkumy zpracované Institutem pro kriminologii a sociální prevenci).

²⁹ Jako příklad uvedeného lze sledovat v jednoduché omluvě, kdy rozdílné kultury budou tomuto fenoménu přikládat jiný význam. Viz HAMLIN, J. – HOKAMURA, A. The Cultural Context of Restorative Justice: Journeys Through Our Cultural Forests to a Well-Spring of Healing. *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*. 2014, Vol. 27, s. 304. Dalšími sociálními faktory může být věk a původ účastníků. Viz PALI, B. 'Cultural' Problematizations in the Restorative Justice Discourse. In: AERSTEN, I. (ed.) *Critical Restorative Justice*. Oxford: Hart Publishing, 2017, s. 184–185.

³⁰ Nelze nezmínit rodinné konference či restorativní kruhy, popřípadě programy *Building Bridges*. Vše uvedené počítá se zapojením širšího okruhu lidí, jejichž účast je z hlediska teorie žádoucí.

³¹ V kontextu České republiky lze odkázat na nedávné šetření mezi čelními představiteli trestní justice. Viz Strategie restorativní justice pro Českou republiku In: *Restorativní justice*. [online]. 23. 3. 2021, s. 16 [cit. 2022-10-12]. Dostupné z: <<https://restorativni-justice.cz/strategie-restorativni-justice-pro-ceskou-republiku/>>.

³² TOMÁŠEK, J. – HÁKOVÁ, L. – KOSTELNÍKOVÁ, Z. Probače a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. In: *IKSP* [online]. Prosinec 2019, s. 54 [cit. 2022-10-05]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/p_stud.html>.

³³ Jinými slovy, (nejen) trestní právo slouží k sociální kontrole, která je podpořena možností zasahovat do základních práv jedinců prostřednictvím ukládání trestů, tedy se jedná o prostředek *ultima ratio* státní aparatury vůči veřejnosti, což na oplátku vyžaduje vymáhání záruk ukotvených v ústavním pořádku.

³⁴ TOMÁŠEK, J. et al. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I.*, s. 20.

Pro úplnost je vhodné i zde zdůraznit, že restorativní hnutí nezačínalo ve všech zemích ve stejném čase. Jeho začátky lze vysledovat především do dvou zemí, a to Kanady a Nového Zélandu, které lze považovat za jakousi kolébku RJ.³⁵ Z těchto zemí se restorativní myšlenky šířily nejdříve do zbytku anglosaského světa a až následně do Evropy. Proto u prezentovaných výzkumů lze sledovat jasnou časovou návaznost táhnoucí se téměř 40 let, kdy první výzkumy byly provedeny v 80. letech 20. století právě v zemích původu RJ, na což navázaly anglosaské země jako USA a Velká Británie o 20 let později a země původního východního bloku se touto otázkou zabývají až nyní. Jinými slovy, prezentované výzkumy se vztahují k téže otázce, a to legitimitě RJ, ovšem protože některé země se snažily o její zodpovězení mnohem dříve než Česká republika, vznikl časový odstup mezi jednotlivými zeměmi.

Z hlediska mezinárodního srovnání lze učinit následující závěry. Byť nelze popřít, že preference pro přísné tresty je skutečně dominantní, jedná se o více komplexní situaci, než aby se dal celkový vztah k RJ a trestnímu právu obecně vyjádřit pomocí jednoho faktoru. V kontrastu stojí zjištění upozorňující na silnou podporu alternativních trestů v těchto zemích. Už jen z těchto dvou veličin je evidentní, že je-li zkoumáno veřejné mínění v oblasti trestní justice, projevuje se silně specifická povaha pokládaných otázek.

Kanadáné jsou pro co nejpřísnější tresty, ovšem jakmile má dojít k rozhodnutí už ve specifickém případě, který je doplněn o detaily, veřejnost preferuje více vstřícný přístup k pachatelům. Stejně tak vyplývá, že kanadská veřejnost dává přednost řešením, která nezahrnují nástup do vězení.³⁶ Výraznou roli v této dichotomii také hrají subjektivní zájmy dotazovaných. Je-li otázka směřována na to, co má být učiněno s pachatelem, výsledné odpovědi se přiklání spíše k tradičnímu chápání retributivní spravedlnosti, jelikož si představují násilné trestné činy, kdy způsobené zlo může být kompenzováno jen utrpením pachatele. Ale pokud se výzkum zaměří na přání a zájmy případné oběti, tedy co by respondent chtěl od trestního řízení, většina se vyjádří pro co nejefektivnější získání náhrady škody, obnovy a přijetí odpovědnosti ze strany pachatele.³⁷ Jinými slovy, komplexnost trestněprávních vztahů a očekávání z toho plynoucí jsou podmíněny formulací dotazu. V obecné rovině je kriminalita něco, co vyžaduje přísné potrestání, avšak toto potrestání má směřovat k naplnění zájmů oběti a mít výchovný vliv na pachatele. Nelze tak tvrdit, že samotná podpora přísnějšího trestání vylučuje RJ. A to nejen z důvodu, že důraz na punitivitu není sám o sobě neslučitelný s restorativním procesem,³⁸ ale zároveň proto, že nálada ve společnosti je komplexním fenoménem zastřešujícím i mnohdy navzájem protichůdná stanoviska vycházející z konkrétního pohledu.³⁹

³⁵ WATCHEL, T. Defining Restorative. In: *nassauboces.org* [online]. 2016 [cit. 2022-10-20]. Dostupné z: <<https://www.nassauboces.org/cms/lib/NY01928409/Centricity/Domain/1699/Defining%20Restorative.pdf>>.

³⁶ DOOB, A. N. – ROBERTS, J. V. An analysis of the public's view of sentencing. In: *Government of Canada* [online]. Listopad 1983, s. 18 [cit. 2022-09-29]. Dostupné z: <<https://publications.gc.ca/site/eng/9.909254/publication.html>>.

³⁷ ROBERTS, J. V. – STALANS, L. J. Restorative Sentencing: Exploring the Views of the Public. *Social Justice Research*. 2004, Vol. 17, Iss. 3, s. 326.

³⁸ RJ se často zaměřuje za hnutí pro zmírnění trestání všech pachatelů, toto vysvětlení je ovšem pouze selektivní. RJ skutečně může vést k nižším trestům, smyslem však je poskytnout platformu pro aktivní zapojení poškozené strany a pachatele. Tedy nebránit zúčastněným stranám projevit své emoce a zájmy, což má vést k více vhodným řešením, která budou spíše respektována všemi. Jinými slovy RJ je o voluntarismu a dohodě, přesná podoba oné dohody je na konkrétních jedincích. Viz *ibidem*, s. 316.

³⁹ Pro srovnání se nabízí koncepce sociálního pole od Pierra Bourdieuho, dle které je kterýkoliv popis pouze zosobnělou vizí okolního světa, která je utvářena objektivními tlaky sociálních polí.

Jak vyplynulo z citovaných kanadských výzkumů, přístup veřejnosti k RJ vychází z několika faktorů. Prvním z nich je závažnost, kde kanadská podpora pro RJ je přímo úměrná chráněnému objektu trestného činu. Nepřekvapivě např. nenásilná majetková trestná činnost je vnímána jako mnohem vhodnější pro alternativní přístupy nežli ta násilná.⁴⁰ Dále vyplynulo, že rozhodujícím faktorem pro udělení trestu odnětí svobody je dle kanadské veřejnosti existence přípravy. Na druhém místě se umístila recidiva a na třetím škoda způsobená oběti. Naopak to, zda pachatel je zaměstnán, hrálo nejmenší roli. Je třeba zmínit, že většina faktorů se zaměřovala pouze na osobu pachatele, s výjimkou již zmiňované škody způsobené oběti. Navazujícím zjištěním bylo, že nadpoloviční většina dotázaných by v případě majetkové trestné činnosti uvažovala o alternativním trestání, přičemž jedna třetina by takový postup považovala za vhodný vždy. Stojí za zmínku, že zmiňovaný výzkum nepracuje přímo s RJ, nýbrž s propojenými jevy, jako užití alternativních trestů, přísnost trestání a charakteristiky trestného činu, které formují celospolečenský názor.⁴¹

K obdobným závěrům, ovšem již zaměřeným přímo na restoraci, dospěl výzkum i na Novém Zélandu. Výchozím bodem byla výhradně majetková trestná činnost, jelikož je nejen méně závažná, ale zároveň je dán potenciál pro jednodušší vypořádání všech způsobených škod.⁴² Obdobně jako v případě Kanady byla veřejnost více prorestorativní v těch případech, kdy jim byla poskytnuta možnost seznámit se s alternativami v trestním řízení a základními detaily případu. Byla zjištěna souvislost mezi podporou snižování počtu trestů odnětí svobody a většího důrazu na kompenzace pro oběť. Důležitými okolnostmi pro vyslovení ve prospěch alternativního přístupu byla opět i osoba pachatele, což v tomto případě (oproti kanadským závěrům) výrazně zahrnovalo i existenci pracovního zařazení.⁴³

Dosud nezmiňným faktorem, jenž se často objevuje v rámci debaty, je věk pachatele. Jak ukázala tentokrát britská anketa, mladiství a děti jsou mnohem častěji pokládáni za vhodné pro restorativní přístup oproti už dospělým pachatelům. Toto je vysvětlováno větší tolerancí vůči mladistvým, kteří spíše spáchali trestný čin kvůli nevyzrálosti nebo sociálnímu tlaku okolí, a současně se předpokládá, že bude jednodušší je znovu začlenit zpátky do společnosti.⁴⁴ Je zde vidět rozdíl oproti Kanadě, kde věk pachatele byl pouze středně důležitým faktorem.⁴⁵ Toto pak doplňuje recidiva pachatele, která je taktéž ve výzkumech citována jako jeden z důvodů snížené podpory pro restorativní řešení. Lze i říci, že se jedná o nejdůležitější faktor hned za závažností činu. Vezmou-li se závěry z Británie, je 15letý prvopachatel ideálním kandidátem pro restorativní řešení, zatímco recidivista stejného věku by si podle 28 % dotázaných zasloužil nějakou formu omezení svobody.⁴⁶

⁴⁰ Těsná nadpoloviční většina dotázaných uvedla, že ublížení na zdraví či jiné násilné činy vyžadují vždy trest odnětí svobody, zatímco v případě nenásilné majetkové trestné činnosti pouze jedna třetina považovala vězení za odpovídající trest.

⁴¹ DOOB, A. N. – ROBERTS, J. V. *An analysis of the public's view of sentencing*, s. 15–18.

⁴² GALAWAY, B. A Survey of Public Acceptance of Restitution as an Alternative to Imprisonment for Property Offenders. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*. 1984, Vol. 17, Iss. 2, s. 109 [cit. 2022-10-12]. Dostupné z: <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000486588401700206>>.

⁴³ *Ibidem*, s. 115.

⁴⁴ ROBERTS, J. V. – STALANS, L. J. *Restorative Sentencing*, s. 327.

⁴⁵ DOOB, A. N. – ROBERTS, J. V. *An Analysis of the Public's View of Sentencing*, s. 15.

⁴⁶ MATTINSON, J. – MIRRLEES-BLACK, C. *Attitudes to Crime and Criminal Justice: Findings from the 1998 British Crime Survey*. London: Home Office, 2000, s. 29.

Ovšem ani z toho plynoucí závěr, že recidiva automaticky vede k častějšímu odmítnutí RJ, není bez výjimek. V tomto ohledu se lze odkázat na vermontský výzkum, jež se přímo soustřeďuje na RJ. Dle prezentovaných závěrů je i recidivista vnímán jako někdo, komu by měla být umožněna RJ, ale za předpokladu, že nepáchá násilné trestné činy.⁴⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že jedinou univerzální konstantou pro posouzení vhodnosti RJ je závažnost činu. Všechny ostatní zkoumané faktory, od věku pachatele a jeho recidivismu přes škodu způsobenou oběti po jeho sociální status, se liší v závislosti na místě provedení výzkumu. Samotní účastníci restorativního procesu (tedy oběti a pachatelé) jsou téměř vždy spokojeni s výsledky.⁴⁸ Tím se dotváří obraz RJ jakožto hnutí, které je tvarováno svým bezprostředním okolím, což podtrhuje základní otázku tohoto článku. Jak by měla vypadat RJ podle české veřejnosti?

2.2.1 Situace v ČR

Zjednodušeně řečeno se dá říci, že i česká společnost je spíše pro restorativní přístupy nežli proti nim, byť i to je třeba zasadit do kontextu. Výzkumy na téma RJ probíhaly zejména se zaměřením na konkrétní metody, jež pracují s restorativní myšlenkou, nikoliv na obecný vztah k RJ. I přesto nelze popřít jasnou návaznost mezi zjištěními zveřejněnými Tomáškem a kol. v oblasti mediace v trestních věcech a naším současným výzkumem.⁴⁹ Jako směrodatné pro potřeby tohoto článku lze především označit zkoumání typu trestných činů a osob pachatelů vhodných k mediaci, přičemž obdobně tomu, co vyplynulo i z mezinárodního srovnání, závažnost trestného činu je přímo úměrná k nesouhlasu s uplatněním více restorativní metody. Stejně tak tomu je i v případě recidivistů a prvopachatelů, kdy později jmenovaní mají nejširší podporu pro zapojení do mediace.⁵⁰ Důležitým aspektem je i informovanost, neboť jak vyplývá ze zkoumání v oblasti probace a mediace, pouze malé procento občanů je seznámeno s alternativami v trestním řízení. Ti, jež jsou obeznámeni, jak dokládá šetření Tomáška, Hákové a Kostelníkové, vykazují podporu pro restorativní hodnoty, kdy 74 % dotázaných se vyslovilo pro probaci a 66 % za pozitivní označilo důraz na náhradu škody oběti.⁵¹

Závěrem tak lze uvést, že RJ má největší veřejné zastání v případech menší společenské škodlivosti, především u majetkových trestných činů. Jako důležité sekundární faktory, které mají vliv na konečné veřejné mínění, jsou bezpochyby předchozí trestní minulost pachatele, jeho věk a v některých případech i jeho společenské postavení. V případě České republiky bylo právě prvopachatelství označeno v případě mediace jako hlavní sekundární okolnost.⁵²

⁴⁷ Např. opakované krádeže v obchodě, neozbrojený zloděj či padělatel (pozitivní vyjádření ze strany veřejnosti v tomto pořadí: 75 %, 66 % a 73 % respondentů). Viz GREENE, J. – DOBLE, J. *Attitudes Towards Crime and Punishment in Vermont: Public Opinion About an Experiment with Restorative Justice*. Washington, DC: American Psychological Association, 2000, s. 67.

⁴⁸ V případě rodinných konferencí se hranice spokojenosti oběti se zapojením pohybovala okolo 90 % a obdobně tomu bylo i s dosaženým výsledkem. Srov. TOMÁŠEK, J. et al. Rodinné skupinové konference. In: *IKSP* [online]. Srpen 2019, s. 56 [cit. 2022-10-05]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/p_stud.html>.

⁴⁹ Pro srov. TOMÁŠEK, J. et al. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I.*, s. 50.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 40–41.

⁵¹ TOMÁŠEK, J. – HÁKOVÁ, L. – KOSTELNÍKOVÁ, Z. *Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií*, s. 72 a 85.

⁵² TOMÁŠEK, J. et al. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I.*, s. 41.

3. Výzkum české veřejnosti

Těžiskem našeho výzkumu⁵³ byly dva blízce propojené jevy – obecná důvěra v koncept RJ a jednotlivé faktory, které mohou vstupovat do rozhodování o příznivosti k uplatnění RJ v jednotlivých konkrétních situacích. Toto rozšíření záběru výzkumu vyplývá z nezbytnosti vnímání těchto specifických faktorů, neboť veřejnost, potažmo laik jako konkrétní osoba nebude typicky vystaven situaci, v níž by měl rozhodovat o politicko-právním konceptu v jeho obecné rovině, ale naopak se bude nacházet v situaci velmi osobní a individuální, kdy bude muset např. posoudit, zda chce, aby v jeho konkrétním případě (kde vystupuje např. jako oběť) byla uplatněna RJ. Tento záměr je velmi úzce spojen s jedním ze základních principů RJ, jak byly vysvětleny výše – dobrovolnou participací stran. Pokud chceme prosazovat zapojení RJ v rámci trestní politiky, musíme nevyhnutelně zkoumat, zda je po takové změně společenská poptávka. A to nejen kvůli jistému pragmatismu zákonodárství, ale v případě RJ také kvůli jejímu následnému faktickému použití. Pokud totiž RJ vezmeme za svou jako současný koncept trestní politiky, musíme rovněž mít vysokou míru legitimacy ze strany občanů-potenciálních adresátů. V opačném případě nemůžeme autoritativně RJ vynuocovat a aplikovat ji proti vůli jejích subjektů a jít tak proti její podstatě – v takovém případě by se jednalo o vyprázdněný pojem, který by v praxi neměl žádný užitek a jen by RJ zdiskreditoval a zabránil jejímu dalšímu rozvoji v budoucnu.

Zjišťování těchto dat je tedy nezbytným předstupněm snah o uzákonění nebo o jiné prosazení RJ na systémové úrovni. S tímto cílem byl rovněž designován dotazník pro sběr kvantitativních dat právě ve směru postojů vůči RJ a jednotlivých faktorů pro její uplatnění. Celkový počet respondentů činil 505 osob, starších 18 let (bez horního věkového omezení). Sběr byl zajištěn metodou CAWI (on-line na Českém národním panelu). Reprezentativnosti vzorku bylo dosaženo prostřednictvím kvótního výběru dle pohlaví, věku, vzdělání, velikosti místa bydliště a kraje. Aby bylo dosaženo vysoké kvality dat, byla sběrem dat pověřena agentura STEM/MARK⁵⁴, naplňující měřítko kvality dle sdružení SIMAR, ESOMAR a ratingu MSP, která zajistila profesionalitu celého procesu a reprezentativnost vzorku. Získané údaje jsou proto reprezentativní pro statistické analýzy obyvatelstva České republiky (dle statistik ČSÚ).

3.1 Obecné postoje k RJ

Výsledky týkající se obecných postojů respondentů vůči RJ jsou vesměs příznivé – v otázce „*Měli byste k systému restorativní justice důvěru?*“ vyjádřilo obecně pozitivní postoj vůči RJ 63 % respondentů (11 % zvolilo možnost „*Rozhodně ano*“ a 52 % možnost „*Spíše ano*“), a negativní postoj vůči RJ projevilo 24 % osob (19 % možnost „*Spíše ne*“ a 5 % možnost „*Rozhodně ne*“). Zbylé hlasy, tedy 13 %, tvoří možnost „*Nevím*“, která je vzhledem k formulaci otázky rovněž interpretačně zajímavá. Poměrně vysoký podíl odpovědi „*Nevím*“ lze interpretovat mimo jiné nemožností se vymezit vůči konceptu RJ v jeho obecné rovině při nedostatku bezprostřední nebo alespoň zprostředkované zkušenosti subjektu (viz tabulka č. 1).

⁵³ Výzkum byl zpracován autory dotazníkovým šetřením a následnou analýzou v rámci projektu specifického výzkumu Masarykovy univerzity MUNI/A/1524/2021.

⁵⁴ Bližší informace dostupné na stránkách agentury STEM/MARK <<https://www.stemmark.cz/proc-stemmark/>>.

Tabulka č. 1

Měli byste k systému restorativní justice důvěru?	Respondenti v abs. číslech	Relativní četnost	Pro/proti
Rozhodně ano	56	11 %	63 %
Spíše ano	263	52 %	
Spíše ne	96	19 %	24 %
Rozhodně ne	26	5 %	
Nevím	64	13 %	
	N = 505		

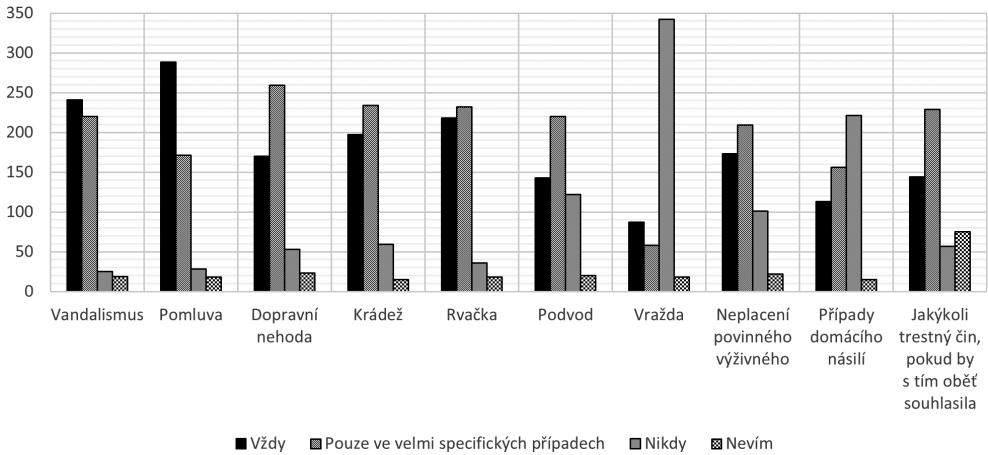
Podobně se výsledky profilovaly i u obecnějších otázek, dotazujících se přímo na postoj k RJ v nejširší rovině – v otázce „*Restorativní justice mimo jiné využívá způsob řešení trestné činnosti, který neprobíhá přímo před soudem. Jaký je Váš názor na tento způsob řešení trestné činnosti?*“ se respondenti v 82 % vyjádřili pro alespoň částečné zapojení RJ v českém prostředí. Zajímavá je však v téže otázce i přibližná podobnost výsledků bezpodmínečného souhlasu i ostrého nesouhlasu (14 % a 12 %), která napovídá, že česká společnost není vyhraněná ani jedním směrem a spíše zaujímá střední cestu přijímající RJ za naplnění určitých podmínek. Na tomto základě lze dospět hned ke dvěma závěrům, a to o potřebnosti bližšího zkoumání oněch podmínek i opodstatněnosti osvětových kampaní pro bližší vysvětlení. Podobně se výsledky profilovaly také v závěrečné otázce „*Vzhledem ke všem předchozím otázkám, jak byste shrnul/a své pocity z tohoto dotazníku?*“ (myšleno z uvádění RJ do praxe). V této otázce, která zároveň mapovala vývoj náhledu respondentů na RJ v průběhu odpovídání, se pro RJ v nějaké míře vyjádřilo 84 % respondentů, tedy procento se nepatrně zvýšilo oproti předchozí otázce, položené na začátku dotazníku.

3.2 Ideální situace pro použití RJ dle typu trestného činu

Jak již bylo výše uvedeno, ve výzkumech prováděných v zahraničí jsou patrné trendy toho, že v očích veřejnosti je RJ vhodnější pro řešení trestných činů s nižší vnímanou společenskou škodlivostí. Jakkoli se v tomto rozchází veřejnost s názory odborníků na RJ,⁵⁵ kteří se vesměs shodují na použití RJ ve věcech závažné trestné činnosti, lze opatrný postoj laické veřejnosti chápat a vysvětlovat právě obezřetností při zapojování nového konceptu, který si chtějí nejdříve „vyzkoušet“ na méně závažných věcech. Pro ověření aplikovatelnosti zahraničních závěrů pro české prostředí byla v dotazníkovém šetření zapojena maticová otázka právě k typologii trestných činů, v níž respondenti na škále vyjadřovali možnost uplatnění RJ (viz graf č. 1). Nutno dodat, že se však jedná o abstraktní a obecnou situaci, jež nepřihlíží k individuálním aspektům dané situace spáchání trestného činu, takže odpovědi je opět nutné brát s rezervou vůči možnosti poznání a hodnocení situace respondentem. Výsledky však ukazují, že podobně jako v zahraničí se i v České republice staví veřejnost negativně k zapojení RJ ve věcech závažné kriminality, zatímco u méně závažných TČ by se naopak mohlo jednat o favorizované řešení. Výsledky se pohybují u většiny typů TČ v hodnotách kolem 45 % pro využití RJ ve specifických případech.

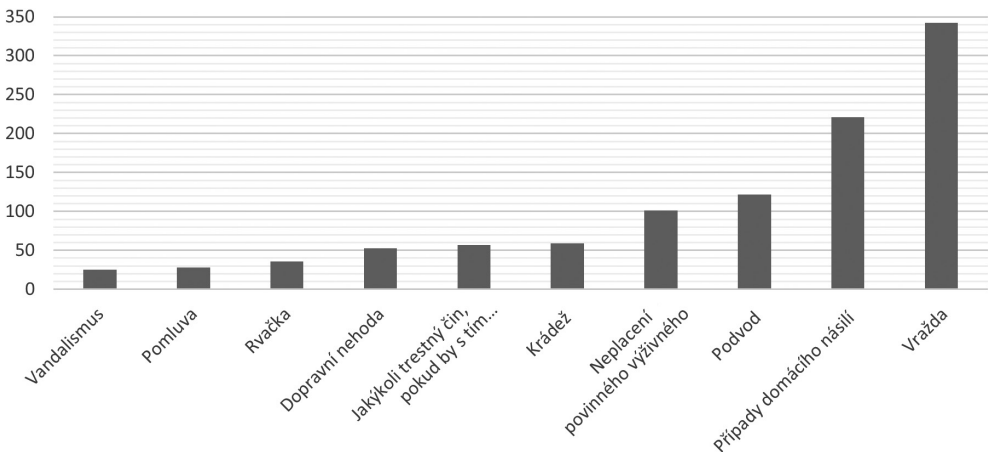
⁵⁵ Pro české prostředí viz např. MASOPUST ŠACHOVÁ, P. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 30–32.

Graf č. 1. Přijatelnost RJ ve vybraných typech TČ



Pro srovnání a seřazení typů TČ dle příznivosti veřejnosti k zapojení RJ byly v následující tabulce (graf č. 2) typy TČ srovnány podle četnosti odpovědi „Nikdy“, tedy dle nejsilnějšího vymezení se v rámci škálových možností. Zde je více názorně vidět vztah vnímané společenské škodlivosti a náklonnosti k RJ – vražda s vysokou vnímanou závažností je pro drtivou většinu respondentů „nerestorovatelná“, zatímco vandalismus nebo pomluva,⁵⁶ které typicky mají nízkou vnímanou závažnost (např. proto, že nezasahují do fyzické integrity oběti a jejich kvantifikovatelná škoda bývá rovněž nižší) jsou pro RJ výrazně vhodnější.

Graf č. 2. Nesouhlas s RJ ve vybraných typech TČ



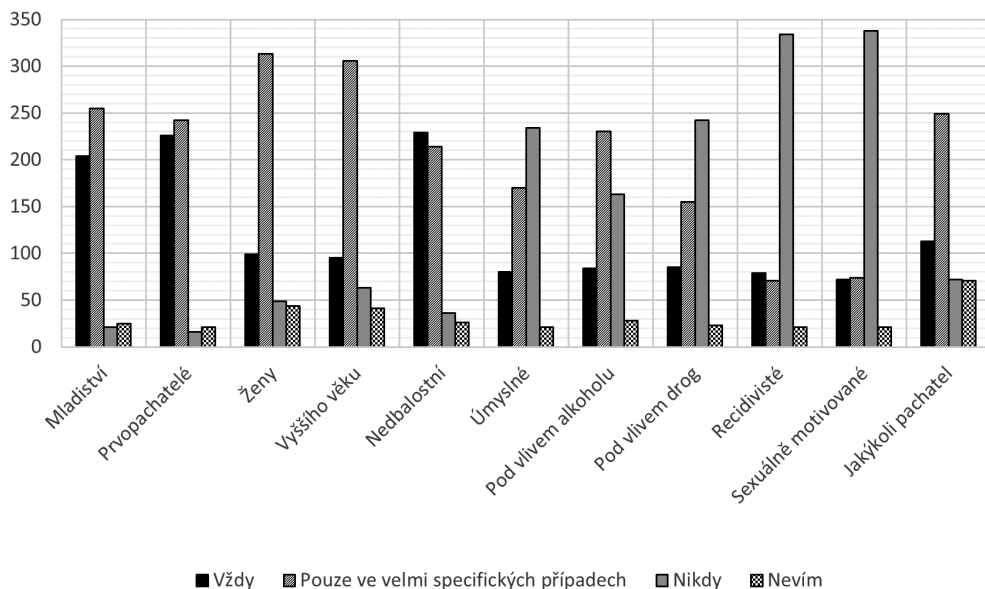
⁵⁶ Byly využity obecné termíny jako „vandalismus“ a „rvačka“ pro větší srozumitelnost s ohledem na skutečnost, že průměrný respondent není obeznámen s definicemi v trestním zákoníku a při vyplňování výzkumu by s nejvyšší pravděpodobností zákon nepoužil. Vandalismus jako pojem neurčitý byl schválně zařazen, jelikož je na hranici mezi přestupkem a trestným činem, což jej činí nejméně společensky škodlivým z čistě trestněprávního pohledu.

3.3 Ideální typ pachatele pro využití RJ

Druhým sledovaným faktorem, který může logicky zasáhnout do postoje vůči uplatnění RJ v daném případě, je osoba pachatele. Zákon sám vymezuje určité skupiny pachatelů, na něž se nahlíží obecně odlišně (mladiství pachatelé, pachatelé pod vlivem návykových látek, míra zavinění apod.), nejde však o jediné faktory, které vstupují do mysli oběti i veřejnosti a které mohou hrát v dané situaci roli. Dalšími významnými rysy jsou především demografické znaky – pohlaví a věk, ale k tomu i trestní minulost či motivy pachatele. Rovněž výše zmíněné zahraniční výzkumy ukazují, že tyto znaky mohou hrát významnou roli v pohledu veřejnosti – byť byly dosud zkoumány spíše jednotlivě a hloubkově než průřezově v obecné rovině.

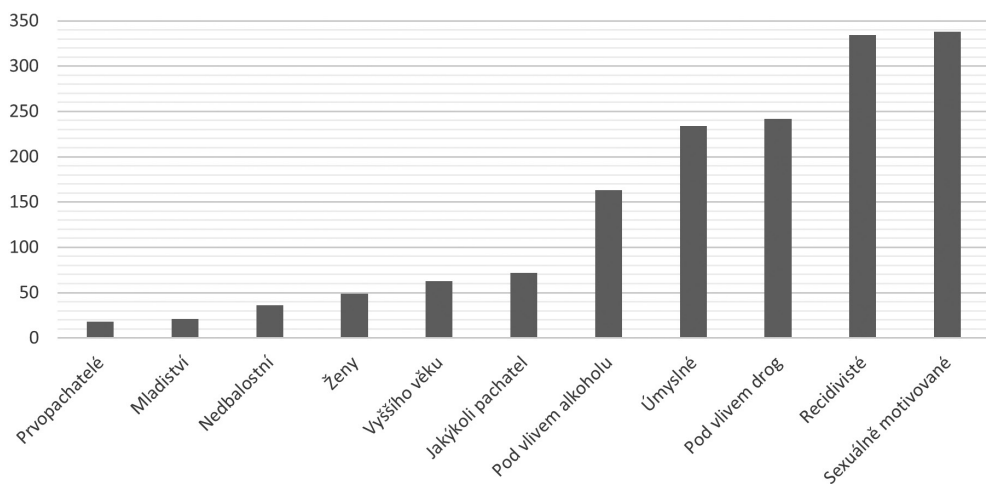
Výsledky v této kategorii byly již více rozvrstvené (viz graf č. 3), a to zejména ze dvou důvodů. Jedním je větší diverzita možností a jejich různorodost a s tím spojený problém srovnávání možností, druhým jejich kumulativní charakter. Zatímco v případě faktoru typu TČ nelze mluvit o jejich kumulaci (skutková podstata bude typicky jen jedna), typologických rysů může mít pachatel více zároveň, čímž opět dochází k poznávacímu omezení. Nejobecněji však lze výsledky opět vysvětlit odkazem na společenskou závažnost, byť v podstatně omezenější rovině, kterou je potenciální nebezpečnost pachatele pro společnost. Touto optikou je tedy logické, že např. pro pachatele-recidivisty si veřejnost RJ nepřeje, neboť vyžaduje „tvrďší“ trest, který pachateli primárně zabrání pokračovat v trestné činnosti. Naopak u těch pachatelů, u nichž je pravděpodobnost nápravy vyšší, je veřejnost k využití nástrojů RJ optimističtější.

Graf č. 3. Přijatelnost RJ u vybraných typů pachatelů



Po seřazení dle četnosti odpovědi „*Nikdy*“ je opět patrný trend potvrzující hypotézu o vnímané škodlivosti a nebezpečnosti pachatele. S nadsázkou lze říci, že restaurace je zcela vyloučena u pachatelů sexuálně motivovaných TČ a recidivistů, u nichž četnost odpovědi „*Nikdy*“ přesáhla 50 %. Do skupiny nevhodné pro RJ se dále řadí pachatelé spáchavší trestný čin pod vlivem drog či alkoholu a pachatelé úmyslných trestných činů. Naopak u prvopachatelů a mladistvých pachatelů je společnost nakloněná uplatnění RJ, neboť věří v možnost jejich nápravy a perspektivu znovuzачlenění do společenského života. Zajímavý je především výsledek „*Jakýkoli pachatel, pokud by s tím oběť souhlasila*“, který se atypicky nachází v oblasti spíše příznivé RJ. To naznačuje, že veřejnost obecně nemá problém pokládat více kompetencí do rukou oběti (viz graf č. 4).

Graf č. 4. Nesouhlas s RJ u vybraných typů pachatelů



V rámci posuzování vlivu typu pachatele na příznivost k uplatnění RJ byly rovněž sledovány vlivy sebeidentifikace s některým ze znaků, tedy zda je respondent sám nositelem některého ze znaků. Lze totiž očekávat i jistý pragmatismus v myšlení respondentů či touhu si „přilepšit“ a přiklonit se k uplatnění RJ „sám na sebe“. Zajímavé byly především faktory věku a pohlaví, neboť se jedná o inherentní znaky respondenta, které zároveň nejsou v jeho moci ovlivnit.

V otázce věku se tento možný pragmatismus příliš neprojevil a významnější roli hrály obecné postoje těchto věkových skupin a s nimi asociované vlastnosti – příznivost ke změnám a dynamice u mladých lidí, a naproti tomu konzervatismus a uchování zaběhlých pořádků u osob vyššího věku. Přesto však respondenti ve věku do 30 let byli výrazněji nakloněni uplatnění RJ v případě mladistvých nežli v případě pachatelů vyššího věku – téměř o 20 %, zatímco u respondentů věku 60+ se výsledky pohybovaly přibližně podobně. Tyto rozdíly jsou však totožné u všech odpovědí a projevují právě zmíněnou náklonnost mladých, respektive nevěli starších osob, ke změnám a inovacím. Totéž lze říci o možnosti pachatelky-ženy, u nichž nedošlo k signifikantním rozdílům v odpovídání mužů a žen. Ačkoli respondentky uvedly obecně větší poměr pozitivních odpovědí, jedná se o odpovědi střední, tedy uplatnění RJ ve vybraných případech, které jsou zvoleny na úkor obou krajních možností, tedy vždy a nikdy.

Tabulka č. 2

Mladiství

Možnosti	18–29		30–44		45–59		60+		
Vždy	52,6 %	40	47,5 %	66	33,6 %	43	34,0 %	55	
Pouze ve velmi specifických případech	38,2 %	29	42,4 %	59	59,4 %	76	56,2 %	91	
Nikdy	5,3 %	4	3,6 %	5	3,9 %	5	4,3 %	7	
Nevím	3,9 %	3	6,5 %	9	3,1 %	4	5,6 %	9	
N		76		139		128		162	505

Pachatelé vyššího věku (50 a více let)

Možnosti	18–29		30–44		45–59		60+		
Vždy	26,3 %	20	21,6 %	30	15,6 %	20	15,4 %	25	
Pouze ve velmi specifických případech	48,7 %	37	54,0 %	75	63,3 %	81	69,8 %	113	
Nikdy	18,4 %	14	11,5 %	16	11,7 %	15	11,1 %	18	
Nevím	6,6 %	5	12,9 %	18	9,4 %	12	3,7 %	6	
N		76		139		128		162	505

Ženy

Možnosti	Muži		Ženy		
Vždy	20,6 %	51	18,6 %	48	
Pouze ve velmi specifických případech	57,1 %	141	66,7 %	172	
Nikdy	13,0 %	32	6,6 %	17	
Nevím	9,3 %	23	8,1 %	21	
N		247		258	505

Diskuse a závěry

Z výzkumu vyplynulo, že základní náhled na trestání je v české společnosti obdobný jako v jiných zemích. Základní stanovisko vyplývající z mezinárodního srovnání, že společensky škodlivější činy jsou méně vhodné pro RJ, se ukázalo pravdivým i v případě České republiky. Co však lze shledat rozdílným oproti zjištěním v jiných státech,⁵⁷ je vnímání přitěžujících a polehčujících okolností rozhodujících o restorovatelnosti případu z pohledu českých občanů. Jmenovitě lze odkázat na trestní minulost pachatele, která u respondentů zaujímala vrchní příčky důležitosti ať už v případě recidivy, nebo prvopachatelství. Oproti tomu u aspektů zaměřených na sociální postavení pachatele typu pohlaví a věku (a případně konzumace alkoholu, jež je v českých podmínkách široce společensky akceptována) je výsledný názor mnohem více vyrovnaný. Z toho vyplývá, že existuje vnitřní

⁵⁷ Viz část 2. Současná realita restorativní justice.

hranice v pozici české společnosti vůči RJ, jejímž překročením nabývá společenský zájem na důležitosti, zatímco důraz na individuální zájmy postupně klesá. Není však pravdou, že RJ přestává být legitimním prostředkem řešení i závažnější kriminality, jak je občas prezentováno a jak by se z pouhých výsledných dat mohlo na první pohled zdát. Legitimita alternativních přístupů není vázána čistě na společenskou škodlivost, nýbrž i na jiné aspekty. Je však třeba mít na paměti, že poměry mezi všemi těmito faktory jsou relativní, což činí vytyčení konkrétních hranic složitější.

RJ hledá řešení, která balancují na pomezí celospolečenských a individuálních potřeb, z čehož ovšem plyne, že jakákoliv systematika restorativní práce nemůže vycházet čistě z jednoho krajního bodu, což by v současné době byla již zmiňovaná společenská škoda. Jak ukázaly zkušenosti ze zahraničí i prezentovaný výzkum, ona hranice, po jejímž překročení nabývají společenské zájmy dominance, je flexibilnější, vycházející z vícera aspektů, které je vhodné také zahrnout do úvah o užití alternativních postupů. Za zmínku v tomto ohledu nepochybně stojí výsledky týkající se restorovatelnosti jednotlivých trestných činů. Vycházelo-li by se z čistě společenské škodlivosti jednotlivých skutkových podstat, pak by výsledky měly být pouze dichotomické, kdy by respondenti rozhodovali, zda je daná skutková podstata vhodná pro RJ, či nikoliv. Toto se však nepotvrdilo. Právě naopak, ve většině případů měla velké zastání třetí, hodnotově neutrální možnost „*Pouze ve velmi specifických případech*“, která připouští RJ, ale odmítá, aby se jednalo o rozhodující okolnost (viz graf č. 1). Z toho vyplývá, že neexistuje pouze jeden rozhodující faktor, který by byl schopen předurčit, zda je případ vhodný k restoraci, nýbrž jde o konkurenci několika aspektů.

Dříve zmíněná kritika narovnání, a i odklonů obecně, vychází právě z předpokladu, že mohou být užity pouze pro méně závažné trestné činy. Z čistě společenského pohledu to nepochybně dává smysl, neboť to navazuje na základní dělení trestných činů na přečin a zločin. Ovšem z našeho výzkumu vyplývá, že nemalé procento respondentů by přenechalo rozhodnutí o užití RJ na oběti, případně že existence i jiných faktorů hraje roli při rozhodování o restorativním postupu. Nabízí se tak otázka, jak reagovat na situaci, ve které figuruje prvopachatel zločinu, se kterým má oběť zájem se setkat a dosáhnout dohody o náhradě škody (ne nepodobné současnému institutu narovnání). Z uvedeného vyplývá, že bytí by šlo o zločin, a tedy společensky škodlivější jednání, stále by bylo možné dovést legitimitu užití RJ.

Všechny prezentované výsledky jasně ukazují, že z pohledu české veřejnosti existují různé polohy mezi RJ a trestněprávním případem odvíjející se od kombinace přítomných okolností. Mohou nastat případy, u kterých bude výrazně převažovat ochota zkusit restorativní myšlenku (pro představu lze uvést případ prvopachatele, jež se dopustil vandalismu nebo pomluvy). Na opačné straně by stály případy zahrnující negativně nabitě aspekty vůči restoraci (typicky by se jednalo o vraždu spáchanou recidivistou). Avšak nejpočetnější skupinu budou tvořit vždy případy zahrnující okolnosti, které nemají samy o sobě silně pro či proti restorativní náboj (jako příklad může sloužit případ rvačky iniciované starším mužem), nebo kombinující protichůdné aspekty (typicky by šlo o vandalismus dospělého recidivisty). Právě poslední skupina vede k zamyšlení, jaký vztah existuje v rámci takovéto konkurence.

Tyto základní vztahy popisuje v empirické části prezentovaná typologie skutečností rozhodných pro užití RJ, které se podílí na utváření stanoviska české veřejnosti. Jedná se však skutečně o pouhý základ, který je třeba blíže zkoumat, neboť, jak je patrné z tabulky č. 4, větší míru náklonnosti k restoraci bylo možno sledovat třeba i v případě

pachatelů-žen či osob staršího věku. Je otázkou, zda roli hrála představa o napravitelnosti takovýchto pachatelů oproti stereotypnímu obrazu pachatele-muže ve středních letech, nebo stereotyp, že takovýto typ pachatele se zásadně dopustí spíš společensky méně škodlivé kriminality. Společenská škodlivost samozřejmě je a bude významným faktorem v každém rozhodnutí. Z výše uvedeného však vyplývá, že se nejedná o faktor jediný, a je proto vhodné tomu uzpůsobit i ty instituty, které se hlásí k restorativní myšlence. Je zjevné, že takový přístup by nejenže neohrozil víru veřejnosti v právní řád, ale naopak by vyšel vstříc těm zájmům, které jsou momentálně nedostatečně reprezentovány.

Lze shrnout, že RJ nabízí nové konceptuální východisko pro trestní právo, čímž doplňuje a někdy i nahrazuje stávající retributivní přístup ke kriminalitě. Byť hodnoty vycházející z retribuce a restorace jsou mnohdy v protikladu, samotný vztah obou pohledů není nezbytně antagonistický. Existence restorativních postupů sama o sobě není překážkou standardního trestního řízení, nýbrž jejich pouhým doplněním. Ideálním stavem z hlediska RJ je vytvoření systému trestního práva, kde by převládala komplementarita restorace i retribuce, což by se projevilo i rozšířením možností neformálního zapojení jednotlivých stran trestního řízení, pokud by si dotyční takovou možnost zvolili. Byť samozřejmě nelze takovou volbu učinit u každého jednotlivého kroku trestního řízení, které mimo jiné vychází ze zásad oficiality a legality, cílem samotným je poskytnout možnost vyjádřit individuální zájmy, jimiž je nutné se zabývat v rámci rozhodnutí ve věci samé. Z toho plynoucí argument o vhodnosti většího zapojení veřejnosti naráží na obavy z nedostatku ochoty české společnosti aktivně se zapojit do restorativního procesu. Za účelem rozptýlení těchto obav byl proveden citovaný kvantitativní výzkum, ze kterého plyne, že většina veřejnosti je nakloněna nějaké formě RJ. Tato podpora ovšem není bezpodmínečná, preferované možnosti se týkaly navázání RJ na nějaký typ regulace, což odpovídá i zjištěné zahraniční zkušenosti. Společným prvkem pro každé zkoumání zaměřené na názor veřejnosti je vztah k společenské škodlivosti, kdy škodlivější jednání je přímo úměrně menší podpoře RJ. Nejedná se však o jediný aspekt a jak ukázala naše typologie, legitimita RJ vychází z vícera zdrojů, včetně osoby pachatele a oběti. Na tomto základě tak lze zpochybnit trend navazování trestní politiky čistě na prvek společenské škody, ale i obavy z negativní reakce veřejnosti vůči RJ.

Restorative Justice as Perceived by the Czech Public

Adam Juras – Martina Urbanová (<https://orcid.org/0000-0002-9518-6981>) –
Jakub Novák

Abstract: Restorative justice is a relatively new topic in Czech criminal law, dividing theoreticians and practitioners, especially in the area of its practical applicability in solving crimes. One of the current issues is the definition of restorative justice in the broader context of criminal law. There has been a long-standing debate as to which cases it is advisable to apply the restorative route and the potential limiting factors for these possibilities. It is generally accepted that some form of restorative justice is only viable in specific cases, which is then reflected in the not very frequent use of those criminal law institutes that express restorative values. What those specific cases are, however, is not sufficiently answered. The authors examine this problem through the lens of the Czech public, whose participation is central to any restorative efforts and their legitimacy. Based on data obtained from their own representative survey of the Czech public, it is clear that support for the restorative idea is relatively high and related to awareness of these possibilities. However, this is not unconditional support, but some form of limitation is assumed. Based on the data, the authors present a typology of offences and associated factors for which there is the widest public support for the use of restorative justice.

Keywords: restorative justice, restoration, research, Czech public, typology of crimes, support